

УДК 342.34:324

*Пономаренко А. Б., Вінницький національний технічний університет,
Ковальов Д. В., Вінницький національний аграрний університет*

Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті досліджується використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації громадянами своїх політичних прав, зокрема, при проведенні виборів, референдумів та здійсненні інших форм безпосередньої (прямої) демократії. Аналізуються різні погляди на виникнення та перспективи розвитку нового явища – електронної демократії. Е-демократія розглядається саме як спосіб здійснення вже існуючих форм прямої демократії. При цьому нова форма демократії не створюється. Показані перспективні можливості використання механізмів е-демократії в Україні.

Ключові слова: електронна демократія, форми демократії, перспективи розвитку демократичних політичних режимів.

Постановка проблеми. В епоху інформаційного суспільства, коли збільшується обсяг інформації та знань в житті суспільства, відповідно зростає роль інформаційних технологій в суспільних відносинах, зокрема й у політико-правових.

У багатьох країнах світу інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) широко використовуються для реалізації громадянами своїх політичних прав, а саме у виборчому процесі, особливо при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців. Широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, в сучасному світі дає можливість виокремити так звану електронну демократію (е-демократію) як спосіб реалізації громадянами своїх політичних прав. Одним з механізмів е-демократії є електронне голосування, яке сьогодні викликає жвавий інтерес як у самих виборців, так і у політологів – дослідників виборчих технологій. Під електронним голосуванням розуміють як саму процедуру подачі голосу виборцем за допомогою різноманітних телекомунікаційних засобів (е-голосування), так і процес підрахунку голосів електронними засобами (е-підрахунок).

У сучасній політичній та юридичній науці йде пошук і аналіз нових форм та механізмів демократії. Що являє собою е-демократія? Вона утворює нову форму демократії, чи є просто новим способом здійснення існуючих форм демократії? Автори пропонують свій варіант відповіді на це питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи концепції електронної демократії розглядалися у працях відомих вчених, таких як Р. Катц, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньєр та інших. Електронному урядуванню та електронній демократії в країнах Заходу присвячені наукові праці К. Макнат, М. Кітсінга, Р. Гібсона, С. Уорда та інших.

Одним з перших теоретиків електронної демократії вважається соціолог і футуролог Йошита Масуда, який сформулював ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій і етики спільного використання інформації. На думку Й. Масуди, якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному – такою буде демократія участі, або «партисіпаторна демократія»: «Це буде політика участі громадян, політика, за якої управління здійснюватиметься самими громадянами» [1, 10].

Французький політик Мішель Рокар вважав реальність взаємозв'язків між виборними посадовими особами, засобами масової інформації та виборцями серцевиною сучасної демократії. На його думку, не буває демократії без вільної інформації, не буває вільної інформації без демократії. Народ може реалізувати своє право тільки в умовах вільного розповсюдження інформації та загального виборчого права. Якщо раніше демократія будувалася майже виключно на виборчих бюлетенях, то тепер між виборцем і його актом вибору лежить інформація. На сучасному етапі, коли загальне виборче право втрачає ефективність, а парламент – свій вплив, збільшується значення механізмів опитування громадської думки та зв'язків влади з громадськістю. Таким чином, виникає нова форма демократії – інформаційна [2, 133]. М. Рокар пов'язував розвиток інформаційної демократії з широким застосуванням в політичній боротьбі

засобів масової інформації – передусім, телебачення, що було характерним для 80-х років ХХ ст., періоду його активної політичної діяльності.

На думку В. Дрожжинова й А. Штрика, під е-демократією розуміється використання інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури для розвитку й посилення демократичних інститутів і розширення участі громадян у суспільній і політичній діяльності. Можливості застосування ІКТ простягаються від інформування виборців про кандидатів на виборні посади й діяльність партій до участі в електронних форумах та в електронному голосуванні. При цьому розрізняють е-демократію у вузькому й у широкому розумінні. У вузькому розумінні е-демократія полягає у використанні електронної підтримки для забезпечення відповідних конституційних прав, що вимагають тих чи інших формальних рішень. У широкому розумінні поняття е-демократія означає систематизацію думок і залучення громадян і організацій у політичні рішення й процеси [3, 102].

Як вважає дослідник політичної комунікації М. Вершинін, «електронна демократія» – це будь-яка демократична політична система, у якій комп'ютери й комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких як поширення інформації й комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом консультацій і голосування) [4, 257].

Російські опозиціонери – депутат екатеринбурзької міської думи Л. Волков та політолог і Ф. Крашенінников видали у 2011 р. невелику книгу «Хмарна демократія». В ній розкриваються перспективи розвитку інституту виборів та принципів демократії за допомогою інформаційних технологій. За словами Л. Волкова, в основі демократії майбутнього лежать три технічні ідеї. Перша полягає в рухливості вибору, тобто в можливості визначати волевиявлення громадян частіше, ніж раз на чотири роки, як це передбачено законодавством Російської Федерації, а на тих чи інших технологічних принципах давати можливість їм це робити частіше. Друга ідея – матричне делегування, тобто можливість громадянина делегувати свій голос тому чи іншому представнику, в залежності від питання, що вирішується. Третя ідея – «примусова чесність» вимагає того, щоб рівень відкритості інформації про кандидатів на різні позиції у політичній системі зростав по мірі зростання важливості посади, на яку вони претендують [5].

Російський дослідник В. Солодов, вважає, що основною суттю електронної демократії є зміна форми й ступеня залучення громадян до прийняття політичних рішень. На його думку, основні переваги нової форми демократичних процедур полягають у наступному: «Істотне зниження витрат, як матеріальних, так і часових, на здійснення демократичних процедур; зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії із громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень; залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі; зміцнення довіри громадян до держави» [6, 20].

Г. Вайнштейн, зазначає, що «ідеї «електронної демократії» та дані про нові особливості політичного життя, створювані електронними технологіями радіо й телебачення, стали знаходити форму досить категоричних тез про народження нової моделі демократичного устрою, в якій принципи прямої демократії виявляться відродженими й пристосованими до вимог сучасної епохи завдяки використанню новітніх засобів масової комунікації» [7, 14].

Проте В. Смагін вважає, що вплив Інтернету на формування політичної активності громадян нерідко істотно перебільшується, і що так звана демократія в інформаційному просторі не означає реального втілення принципів демократії. Крім того, комунікаційна революція створила можливість електронного контролю за життям, напрямом думок, планами й настроями як окремих громадян, так і громадських організацій. Це реальність, що розчаровує тих, хто очікують відродження суспільної участі за допомогою збільшення доступу до інформації [8, 6].

Український дослідник в галузі державного управління В. Мещеряков вважає, що електронна демократія по своїй суті, є однією з форм прямої демократії, хоча її засоби можуть використовуватись і в представницьких формах [10]. Такої ж думки дотримуються М. Липчук та Н. Дніпренко.

А. Матвієнко розглядає електронну демократію, називаючи її комунітарною, як інструмент ефективною реалізації конституційних прав і свобод громадян, становлення і розвитку демократичних інститутів з використанням сучасних ІКТ [11, 66].

Мета статті. В сучасний період становлення інформаційного суспільства у багатьох країнах світу в процесі передавання інформації між політичною і соціальною системами (простіше кажучи, між владою і народом), зокрема, у виборчому процесі, особливо при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології, що дає підстави виокремлювати так звану е-демократію. В науковому середовищі, як видно з аналізу публікацій на цю тему, певною мірою поширена думка, що е-демократія утворює *нову форму демократії*, притаманну інформаційному суспільству. Метою даної статті є дослідження електронної демократії як *способу здійснення прямої демократії*, що характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій як основного засобу для розширення можливостей кожного громадянина вирішувати справи державного і місцевого значення.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Демократизм є принципом конституційного ладу України, що визначає модель взаємовідносин держави і суспільства, держави і особи. Цей принцип відповідає традиціям українського державотворення і знаходить свій вияв в сучасних принципах формування, організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, стаття 1 Конституції України проголошує демократичну форму державно-політичного режиму.

Демократичною вважається держава, устрій і діяльність якої відповідає волі народу, і яка забезпечує загально визнані права і свободи людини і громадянина. Класичне визначення демократії дав А. Лінкольн: «Демократія – це правління народу, що здійснюється народом і для народу». (Democracy is the government of the people, by the people, and for the people) [12].

Частина 2 статті 5 Конституції України проголошує: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Таким чином, Конституція визначає дві форми народовладдя – безпосередня (пряма) і представницька демократія.

При цьому пріоритетною формою визнається безпосередня (пряма) демократія. Її треба розуміти так, що в Україні влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України [13].

Як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, народ має природне право на будь-яку форму волевиявлення, якщо вона прямо не заборонена Конституцією і законами України. Згідно зі статтею 69 Конституції України основними формами безпосередньої (прямої) демократії є вибори та референдум. У даній статті Конституції не подано вичерпного переліку форм безпосередньої демократії, через які може здійснюватись волевиявлення народу, а закріплюються лише його провідні форми. З історії відома велика кількість інших форм безпосередньої демократії, зокрема, плебісцити, виявлення громадської думки, обговорення законопроектів, народні ініціативи, петиції, збори, мітинги, походи, демонстрації. Мали місце також такі виняткові, переважно немирні форми, як революції, повстання, національно-визвольні рухи, політичні страйки, протести, акції громадянської непокорі, пікетування тощо.

В українській політичній та юридичній науках, зазвичай, не розмежовують форми та способи здійснення демократії. Так, наприклад, політологічний енциклопедичний словник визначає, що за формою і способом здійснення демократія поділяється на безпосередню (референдум, пряме голосування, всенародне обговорення та ін.) і представницьку, коли рішення приймаються через депутатів та інших народних представників [14, 138].

Широке застосування в сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, мережі Інтернет, створює нове явище – так звану електронну демократію *саме як спосіб реалізації* безпосередньої (прямої) демократії.

Особливого поширення в різних країнах світу набуло використання інформаційно-комунікаційних технологій у виборчому процесі, головним чином при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців.

Крім цих найважливіших етапів (стадій) виборчого процесу, виборче законодавство України визначає, зокрема, й такі етапи виборчого процесу, як, наприклад: висування та реєстрація кандидатів; утворення окружних та дільничних виборчих комісій; складання списків

виборців, їх перевірка та уточнення; проведення передвиборної агітації (ч. 4 ст. 11 Закону України «Про вибори Президента України» № 474-XIV від 5 березня 1999 р.) При проведенні саме цих етапів найбільш активно застосовуються інформаційно-комунікаційні технології.

Так, Законом України «Про Державний реєстр виборців» № 698-V від 22 лютого 2007 р. був запроваджений Державний реєстр виборців – автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України – виборців. Згідно зі статтею 10 цього Закону кожен виборець, зокрема, має право подавати свої персональні дані до відповідного органу ведення Реєстру та одержувати на безоплатній основі у будь-який час від відповідного органу ведення Реєстру в доступній формі вичерпну інформацію про свої персональні дані, внесені до Реєстру тощо.

Для реалізації та захисту прав, передбачених цим Законом, виборець може використати особистий кабінет виборця, зареєструвавшись на офіційному сайті Державного реєстру виборців (<https://www.driv.gov.ua/portal/>).

Для прийняття зваженого й відповідального рішення щодо голосування за окремого кандидата (або за партійний список) свідомому виборцю необхідна максимально повна інформація про зареєстрованих кандидатів та списки кандидатів від партій. Таку інформацію зараз простіше отримати через офіційний сайт Центральної виборчої комісії (<http://www.cvk.gov.ua/>). На виборчих дільницях не завжди вистачає повної необхідної виборцю інформації. Наприклад, при проведенні виборів народних депутатів агітаційні плакати на виборчих дільницях містять інформацію лише про перших п'ять кандидатів у партійному списку, а на місцевих виборах за новим законом навіть виборчий бюлетень містить лише назву відповідної місцевої організації партії, прізвище, ім'я та по батькові першого кандидата у списку та кандидата, закріпленого за відповідним територіальним виборчим округом (частина 7 статті 74 Закону України «Про місцеві вибори» № 595-VIII від 14 липня 2015 р.). Тому для отримання повної інформації про всіх кандидатів у партійних списках свідомому виборцю, крім друкованих агітаційних матеріалів, необхідно використати електронні ресурси виборчих комісій.

Інформаційно-комунікаційні технології, досить широко й активно використовуються при реалізації інших форм безпосередньої демократії.

Однією з основних форм безпосередньої демократії є направлення індивідуальних чи колективних звернень громадян до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Право на звернення гарантовано статтею 40 Конституції України та детально врегульоване Законами України «Про звернення громадян» №393/96-ВР від 2 жовтня 1996 р. та «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» № 577-VIII від 2 липня 2015 р.

Частина 6 статті 5 Закону України «Про звернення громадян» зазначає, що письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

А частина 3 статті 5 цього Закону вказує, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23¹ цього Закону.

Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Електронна петиція, яка не набрала необхідної кількості голосів, після завершення строку збору підписів розглядається як звичайне звернення громадян. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття відповідного рішення з питань, віднесених до його компетенції.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. передбачає такі форми безпосередньої демократії на рівні місцевого самоврядування, як місцеві референдуми (ст. 7), загальні збори громадян за місцем проживання (ст. 8), місцеві

ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13). Для підготовки та проведення цих заходів застосовуються ІКТ, передусім, розміщення відповідної інформації в ЗМІ та мережі Інтернет.

Серед названих форм прямої демократії на рівні місцевого самоврядування найбільш важливою формою є місцевий референдум, предметом якого може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією та законодавством України до компетенції місцевого самоврядування. Але порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми. В Україні на даний час, згідно із Законом України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI, не передбачене проведення місцевих референдумів. (Проект Закону про всеукраїнський та місцеві референдуми за народною ініціативою був лише зареєстрований у 2015 р. й невідомо, чи буде він прийнятий). Проте, якщо орган місцевого самоврядування захоче врахувати думку територіальної громади для вирішення питання місцевого значення, він може використати механізм е-голосування для проведення дорадчого опитування (консультативного референдуму), проведення якого, до речі, було передбачено статтею 46 старого Закону УРСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. № 1286-XII.

Прикладом вдалого застосування ІКТ у реалізації територіальною громадою міста права вирішувати питання місцевого значення шляхом прямого волевиявлення є проект «Бюджет громадських ініціатив м. Вінниці», затверджений відповідним рішенням Вінницької міської ради №13 від 25 грудня 2015 р. з метою впровадження інноваційних механізмів залучення громадськості до розподілу коштів міського бюджету в рамках Стратегії розвитку «Вінниця-2020». «Бюджет громадських ініціатив м. Вінниці» – це частина міського бюджету, обсяг якої визначається щорічно міською радою і складає до 1% затвердженого обсягу власних та закріплених доходів загального фонду міського бюджету. Його кошти спрямовуються на реалізацію кращих проектів розвитку міста, які надійшли до Вінницької міської ради від мешканців територіальної громади міста Вінниці. Голосування за обрані проекти здійснюється в паперовому та електронному видах. Цікаво, що мешканці територіальної громади м. Вінниці віддають перевагу саме електронному голосуванню [15]. Аналогічні проекти започатковані у містах Бердичеві, Запоріжжі, Києві, Козятині, Львові, Полтаві, Рівному, Ужгороді, Черкасах та інших під назвами: «Громадський бюджет», «Бюджет участі», «Бюджет міських ініціатив» тощо. Така ініціатива набуває поширення по всій Україні.

Велике значення для розвитку е-демократії мають соціальні мережі, що набули шаленої популярності останнім часом. Феномен їх поширення і впливу на спосіб життя сучасної людини є досить актуальним й потребує детального наукового вивчення. Незаперечним є той факт, що соціальні мережі, де зараз максимально швидко розповсюджується інформація, проводяться соціологічні опитування, ведеться політична агітація, формуються групи за різнобічними інтересами, використовуються для підготовки і проведення зборів і мітингів, походів і демонстрацій, протестів і революцій. Можна навіть вважати групи, сформовані в соціальних мережах, своєрідними «віртуальними» громадськими об'єднаннями. Відповідно до статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22 березня 2012 р., громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність без статусу юридичної особи і в такому випадку не потребує державної реєстрації (стаття 12 цього Закону).

«Віртуальне» громадське об'єднання може згодом перерости в реальне і бути вже офіційно створеним та юридично зареєстрованим.

Доступ до електронних ресурсів органів державної влади та соціальні мережі громадяни України можуть використовувати для обговорення законопроектів, участі в он-лайн голосуваннях при проведенні опитувань громадської думки тощо.

Висновки. Таким чином, електронна демократія (е-демократія) – це спосіб здійснення прямої демократії, що характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій як основного засобу для розширення можливостей кожного громадянина у вирішенні справ державного і місцевого значення. За допомогою ІКТ можливе здійснення народного волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. При цьому

принципово нової форми прямої демократії не утворюється. В інформаційному суспільстві по мірі розвитку ІКТ відкривається більше нових можливостей для застосування е-демократії при здійсненні різних форм безпосередньої демократії, тому подальші дослідження й наукові розробки у цій галузі є досить перспективними.

У той же час роль електронної демократії в процесі розвитку демократичних інститутів неоднозначна. Як показує практика, «е-демократія» може існувати в рамках не тільки демократичних, але й авторитарних режимів. Електронна демократія, з одного боку, сприяє розвитку нових демократичних інститутів, з іншого боку – зустрічає складності технічного та інституційного характеру.

Використана література:

1. Masuda I. The Information Society as Post-Industrial Society / I. Masuda. – Washington: World Future Society, 1981.
2. Рокар М. Трудиться с душой: Пер. с фр. Коломийцева В.Ф., Чернеги В.Н., Николаева В.Н. / Под ред. Л.М. Видясовой. М.: Междунар. отношения, 1990. – 344 с.
3. Дрожжинов В.И. Электронная демократия и поддерживающие ее технологии / В.И. Дрожжинов, А.А. Штрик // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды VI Всероссийской объединенной конференции. Санкт-Петербург, 3-6 ноября 2003 г. – СПб.: Изд-во филологического ф-та СПбГУ, 2003. – С. 101-110.
4. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сборник научных трудов / М.С. Вершинин. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. С. 253-270.
5. Ярошевский М. Вчера и завтра «облачной демократии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/a/24225528.html>
6. Солодов В.В. Электронное правительство как инструмент трансформации государственного управления: автореферат дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / В.В. Солодов. – М., 2007.
7. Вайнштейн Г. Информационная революция и демократия: ожидания, реальность, перспективы / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 7.
8. Смагин В.А. Обеспечение информационной открытости политической системы России: автореф. дис. канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / В.А. Смагин. – Саратов: Саратовский государственный университет, 2007.
9. Дніпренко Н.К. Електронна демократія [Текст] / Н.К. Дніпренко // Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. / за заг. ред. С.А. Чукут, О.В. Загвойської. – К., 2008. – С. 85-88.
10. Мещеряков В.С. Електронна демократія [Електронний ресурс] / Мещеряков В.С. – Режим доступу: <http://www.kds.org.ua/blog/elektronna-demokratiya>
11. Матвієнко, Анатолій. Комунітарна демократія в Україні: науково-критичний дискурс [Текст] / Анатолій Матвієнко // Юридична Україна: Правовий часопис. – 2015. – № 9. – С. 63-67.
12. What Is Democracy? Defining Democracy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/docs/whatsdem/whatdm2.htm>
13. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 № 6-рп/2005, п.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
14. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
15. Офіційний сайт Вінницької міської ради [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gromada.vmr.gov.ua/default.aspx>

Пономаренко А. Б., Ковалёв Д. В. Э-демократия как способ осуществления прямой демократии.

В статье исследуется использование информационно-коммуникационных технологий для реализации гражданами своих политических прав, в частности, при проведении выборов, референдумов и осуществлении других форм непосредственной (прямой) демократии. Анализируются разные взгляды на возникновение и перспективы развития нового явления –

электронной демократии. Э-демократия рассматривается именно как способ осуществления уже существующих форм прямой демократии. При этом новая форма демократии не создаётся. Показаны перспективные возможности использования механизмов э-демократии в Украине.

Ключевые слова: электронная демократия, формы демократии, перспективы развития демократических политических режимов.

Ponomarenko, A. B., Kovalov D. V. E-democracy as a way of implementing a direct democracy

This article examines the use of information and communication technologies for citizens to implementation their political rights, in particular, in elections, referendums and the implementation of other forms of direct democracy. Different views on the origin and prospects of development of the new phenomenon of e-democracy are analyzed. E-democracy is seen as a way of implementing already existing forms of direct democracy. However, a new form of democracy is not created. Promising possibilities of use of mechanisms of e-democracy in Ukraine are shown.

Keywords: e-democracy, forms of democracy, prospects of development of democratic political regimes.